

UPOŠTEVATI JE TREBA TUDI ARHIVSKE VIRE

TONE FERENC

V tretji številki XIV. letnika *Kronike* (1966) je Jože Zorn na zanimiv način predstavil bralcem »delo ilegalne radijske postaje Osvobodilne fronte — Kričača« ali bolje rečeno s primerjavo tistega, kar so dotlej napisali zgodovinarji, publicisti, zlasti pa udeleženci NOB, je opozoril na mnoga vprašanja, ki so sporna ali pa sploh še niso načeta. Sicer Jože Zorn sam opozarja, da ni izkoristil niti vsega spominskega gradiva, temveč le odlomke najpomembnejše literature in pravi, da »bodo morali zgodovinarji poseči tudi globlje po dnevnem časopisju iz obdobja 1941—1942 in dlje, po zapiskih posameznikov, po vojaških in političnih arhivih tistih dni, če bodo želeli priti do natančnejše ugotovljenih dejstev v zvezi s celotnim delovanjem tega oddajnika.« Žal se ni doslej še nihče od tistih, ki so pisali o Kričaču, lotil temeljitega pregleda arhivskega gradiva, v katerem bi lahko našel marsikateri zanimiv podatek, ki bi pomagal osvetliti delo te slovite osvobodilne radijske postaje v srcu okupirane Evrope. Tako se dá ravno s pomočjo arhivskega gradiva odgovoriti na nekatera vprašanja, ki jih zastavlja Jože Zorn v omenjenem sestavku, npr. na kateri valovni dolžini je oddajal Kričač, kolikokrat na teden je oddajal itd.

Tone Tomšič je v poročilu CK KPS, ki ga je 5. decembra 1941 napisal za CK KPJ, poročal tudi o tem, da vsak dan od 11. do pol 12. ure po radijski postaji na valovni dolžini 41 metrov kličejo CK KPJ, in dodal: »Upam, da se bomo čuli, saj je naša postaja dovolj močna. Na druge slabše pa oddajamo propagando za Ljubljano in okolico in sicer v sredo in nedeljo, od 8 zvečer do četrta na 9, na valu 30.« (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, I. knjiga, dok. 94.) Tudi Edvard Kardelj je v svojem poročilu CK KPJ z dne 29. marca 1942 (dokončal ga je 5. aprila 1942) navedel: »Naši imajo v samem mestu majhno oddajno postajo, ki se sliši v glavnem v Ljubljani. (Nekateri trdijo, da so jo čuli v Zagrebu in celo v Beogradu.) Že 5 mesecev ima 3-krat na teden po 15 minut propagandistične emisije. Italijani se podijo za njo s celo vojsko. Nemci so poslali posebno gestapovsko ekipo, da jo iztakne — vse zaman. Niso je našli. Sedaj so pobrali vse radijske sprejemnike in tako rešili zadevo po italijansko.« (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, I. knjiga, dok. 151.)

Iz obeh odlomkov poročil bi torej lahko zaključili, da je Kričač vsaj v novembru oziro-

ma v začetku decembra 1941 oddajal na valovni dolžini 30 metrov, da je takrat oddajal dvakrat na teden in sicer v sredo in nedeljo zvečer po četrta ure, marca 1942 pa trikrat na teden tudi po četrta ure.

Zanimivo bi bilo ugotoviti, kdaj je začel Kričač oddajati trikrat na teden. Morda bo to teže natančneje ugotoviti, dejstvo pa je, da se je to zgodilo v mesecu januarju 1942. Še 6. januarja je namreč Slovenski poročevalec opozarjal ljudi, da »Radio Osvobodilne fronte oddaja vsako sredo in soboto ob 7.45 uri na valu 20—40« in da nekaj minut pred začetkom oddaja kot znak tiktakanje ure, kar naj bi pomenilo »Naš čas — prihaja«. Že v začetku februarja 1942 pa je oddajal tudi ob ponedeljkih.

Jože Zorn tudi vprašuje, kdaj naj bi bile oddaje, in išče podatke o tem v Kronološkem pregledu dogodkov v Ljubljani, objavljenem v drugi knjigi zbornika »Ljubljana v ilegali« (Ljubljana 1961), str. 475—493. Naj ga opozorim, da sestavljavec tega pregleda ni navedel vseh podatkov o oddajah, ki jih je moč dobiti iz arhivskega gradiva italijanskega okupatorja v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Popolnejše podatke o datumih oddaj Kričača ima Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v prvi polovici 1942. leta, ki je objavljen v Letopisu Muzeja narodne osvoboditve 1958, str. 265—303. Iz italijanskih virov se da ugotoviti, da so bile oddaje 4. (sreda), 7. (sobota), 9. (ponedeljek), 14. (sobota), 16. (ponedeljek), 18. (sreda), 23. (ponedeljek), 27. (petek) in 28. februarja (sobota), 2. (ponedeljek), 7. (sobota), 9. (ponedeljek), 11. (sreda), 18. (sreda) in 21. marca (sobota) 1942.

Tudi na temelju tega gradiva se dá sklepati, da je Kričač oddajal februarja in marca trikrat na teden in sicer v ponedeljek sredo in soboto. To pričajo tudi Kričačeve napovedi naslednjih oddaj (npr. »Naša prihodnja oddaja bo na sporedu v sredo ob 19.45.« »Opozarjamo naše poslušalce, da bo naša prihodnja oddaja na sporedu v ponedeljek ob 19.45.« »V soboto bo namesto ob 19.45 oddaja zaradi slovenskega narodnega praznika na sporedu ob 19. uri.«) V oddaji 7. marca pa je celo povedal, kdaj oddaja: »OF oddaje so vsak ponedeljek, sredo in soboto ob 19.45 uri in vsak Slovenec jih mora poslušati in širiti.«

V zadnjem času, zlasti pa ob praznovanju 25. obletnice Kričača, so pisali in tudi govorili, da je bil Kričač tiste dni edina ilegalna od-

porniška radijska oddajna postaja v okupirani Evropi. Menim, da bi bilo treba to trditev zelo preveriti. 13. novembra 1941, to je tisti čas, ko naj bi Kričar že oddajal, je namreč Slovenski poročevalec objavil naslednjo novico: »Francija. Ilegalna radijska postaja »Le Travail« (Delo) se dobro čuje vsak večer na valu približno 48,2. Napovedovalec je pozival 5. XI.

francoske transportne in kovinske delavce k sabotazi in upor.

Nisem imel namena, da bi v sestavku odgovoril na vprašanja, ki jih je postavil Jože Zorn. Hočemo le na enem primeru pokazati, da je mogoče na marsikatero vprašanje odgovoriti le z uporabo sodobnih pisanih, zlasti arhivskih virov.

POSEBNO ŠOLSTVO ZA DUŠEVNO NERAZVITE OTROKE VZGOJNEGA ZAVODA »JANEZA LEVCA«

RUDOLF SUŠNIK

Posebno šolstvo za duševno nerazvite otroke, ki se je v zadnjih letih v precejšnji meri razvilo, je imelo svoj skromni začetek v Ljubljani.

Leta 1908 je Pokrajinski šolski svet v Ljubljani poslal tri učitelje na Dunaj na tečaj, ki je bil prirejen za učitelje posebnih osnovnih šol. Takratni mestni šolski inšpektorji so pri pregledu pedagoškega dela v normalnih osnovnih šolah ugotovili, da določen odstotek otrok v šoli ne napreduje zaradi duševne nerazvitosti. Zato so sklenili, da v Ljubljani odprejo poseben razred za duševno nerazvite otroke in s tem razbremenijo razrede osnovnih šol teh otrok, ki zavirajo učno delo z normalno razvitimi otroki. S tem bi pomagali duševno nerazvitim otrokom, ki so bili v normalnih razredih zapostavljeni in pogosto zanemarjeni. Leta 1911 je Pokrajinski šolski svet izdal odlok o otvoritvi posebnega razreda v Ljubljani s specializirano učiteljico Anico Lebarjevo. Še istega leta je bil odprt še en razred in za ravnatelja te novo ustanovljene šole je bil imenovan Janez Levec, ki je bil istočasno upravitelj osnovne šole na Prulah v Ljubljani.

Po prvi svetovni vojni je dobila posebna osnovna šola prostore v zgradbi osnovne šole na Grabnu. Dodeljene so ji bile tri učilnice, v katerih je bil pouk za šest razredov, soba za tehnični pouk, telesna vzgoja pa je bila v telovadnici osnovne šole.

Sestrazredna posebna osnovna šola se je razvila pod vodstvom ravnatelja Ivana Dimnika, ki je bil eden prvih defektologov v Sloveniji.

Veliki župan ljubljanske oblasti je že leta 1927 priporočil tedanjemu oblastnemu šolskemu odboru v Ljubljani gradnjo posebne osnovne šole z internatom za duševno nerazvite otroke. Do realizacije ni prišlo zaradi nerazumevanja odgovornih forumov v predaprilski Jugoslaviji.

Čeprav so bila materialna sredstva, ki so bila dodeljena posebni osnovni šoli, zelo skromna in nezanesljiva (saj učiteljski zbor ob zaključku šolskega leta še ni vedel, če bodo razpolagali s sredstvi za delo v naslednjem šolskem letu), je uspelo učiteljskemu zboru razviti in dvigniti učno-vzgojno delo do take mere, da je postala ljubljanska posebna šola hospitacijska šola za vse učitelje-defektologe Slovenije in tudi zunaj Slovenije, kjer so ustanavljali posebne oddelke in šole.

Prvi internat je dobila posebna osnovna šola leta 1929, ko so bili pri Domu onemoglih v Ljubljani formirani trije oddelki. Pogoji za delo niso bili najboljši, toda socialno ogroženi otroci so imeli možnost šolanja z domsko oskrbo.

Prostore za dnevno varstvo je dobila posebna osnovna šola leta 1940 v stari zgradbi, kjer je bilo možno oblikovati štiri vzgojne skupine, ki so jih vodili defektologi skladno z učno-vzgojnim delom posebne osnovne šole. Ti oddelki dnevnega varstva in internata so bili pod isto upravo.

Druga svetovna vojna tudi ni prizanesla posebnim osnovnim šolam. Šolske prostore je zasedel okupator, razredi posebne šole pa so bili prestavljeni v razrede dnevnega varstva. Stalni alarmi so ovirali nemoten potek šolanja, žična pregrada pa je onemogočila šolanje otrokom iz predmestja.

Po osvoboditvi so pričeli redno delo na posebnih šolih kot v razredih pri normalnih osnovnih šolah, ki so bili razmeščeni po vseh delih mesta. Delo na posebnih osnovnih šolih je zaživelo, ko je dobila ta svoje prostore v zgradbi osnovne šole na Ledini, kjer je ob ugodnejših pogojih mogla razviti specialno pedagoško delo in ga prilagoditi novim razmeram socialistične skupnosti. Učiteljski zbor je bil sposoben na stežaj odpreti šolska vrata in duševno nerazvite otroke vključiti v vsak-